

3. *Донцова, Т.* Молдаванка. Записки краеведа [Текст] / Т. Донцова. – О., 2001.
4. *Михайлова, М. В.* Соборные площади городов юга России периода классицизма [Текст] / М. В. Михайлова // Архитект. наследство. -- 1988. – № 36.
5. *Плесская-Зебольд, Э. Г.* Одесские немцы [Текст] / Э. Г. Плесская-Зебольд. – О., 1999.
6. *Antonowitsch, D.* Deutsche Einflüsse auf die Ukrainische Kunst [Text] / D. Antonowitsch. – Leipzig, 1941.
7. *Dolgner, D.* Ludwig Bohnstedt [Text] / D. Dolgner // Große Baumeister. – Berlin, 1987.
8. *Schnurr, J.* Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Evangelischen Teil [Text] / J. Schnurr. – Stuttgart, 1978.
9. *Schnurr, J.* Die Kirchenbau in den deutschen Siedlungen Rußlands von der Mitte des 18. bis zum ersten Viertel des 20. Jahrhunderts [Text] / J. Schnurr // Heimatbuch der Deutschen aus Rußland. – Stuttgart, 1963.

Надійшла до редколегії 01.04.09

О. Є. Ходченко

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА АДАПТАЦІЯ МЕНОНІТІВ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ У 1874–1880 рр.

Рассмотрены вопросы развития сельского хозяйства меннонитов в Северной Америке и их экономической деятельности в промышленных отраслях. Дана оценка роли экономической деятельности и социоокружения меннонитов в процессах их адаптации в США и Канаде.

It is being studied the development of the Mennonite agriculture and other their economic industrial activity in North America. It is estimated the role of economic activity and surrounding society for the processes of the Mennonite adaptation in the USA and Canada.

Вітчизняні дослідники детально не вивчали тему господарської адаптації менонітів-іммігрантів у Північній Америці, але загальні пи-

тання соціально-економічного життя менонітів були розглянуті в працях В. Ю. Бабкової [1], О. І. Безносова [2], С. Й. Бобилевої [6], Н. В. Осташевої [5].

Аналіз іноземної літератури [13; 15; 17; 20; 28; 30] та джерел [12; 22; 29; 31] дає змогу комплексно вивчити дану тему. Мета даної статті – історично послідовна реконструкція становлення колоній і адаптації менонітів у Канаді й США у 1874–1880 рр.

У 60-х рр. XIX ст. в США виникла необхідність дешевого та безпечного перевезення вантажів і людей між розвиненими східними штатами і західним узбережжям. Цього можна було досягти шляхом побудови трансконтинентальної залізниці, яка б проходила через центральні землі, де мешкали індіанці, які вороже ставилися до нововведень білих чужинців. Охороняти залізницю федеральними військовими загонами було б складно і дорого. Крім того, величезна незайнята територія майже 700 миль завширшки була прихованим скарбом, але не давала жодного прибутку. Уряд США вирішив ці проблеми, заселивши землі, прилеглі до залізниць. Це відбулося завдяки прийняттю в 1862 р. закону про гомстед [9, с. 96]. Після цього розпочалася конкурентна боротьба між залізничними компаніями й штатами щодо залучення поселенців, які б мали освоїти потенційно багаті землі Середнього Заходу і щонайкраще охороняти залізниці, бо вони були єдиним шляхом збуту і придбання товарів, тобто їх можливості. Таким шляхом розпочалось освоєння територій штатів Канзас, Дакота, Небраска й Міннесота.

Схожа ситуація мала місце і в Канаді, уряд якої після створення Домініону в 1867 р. [3, с. 13–14] повинен був керувати величезною територією з низькою густотою населення (за даними першого загальнодержавного перепису, в Канаді у 1871 р. мешкало 3 689 тис. чол. на площі приблизно 500 тис. кв. км) [9, с. 90]. Крім того, у владних колах були поширені досить обґрунтовані побоювання стосовно поступового захоплення територій Канади з боку прикордонних, більш густозаселених земель США. Через це перед урядом постало два стратегічно важливих завдання: будівництво трансконтинентальної залізниці, яка б проходила недалеко від кордону з США, і термінове заселення територій Середнього Заходу. У 1872 р. був ухвалений Земельний акт [12, р. 34–35], після чого держава почала

активне залучення іммігрантів, звертаючи особливу увагу на їх господарські можливості.

Серед багатьох іммігрантів, які відгукнулися на пропозицію урядів США й Канади щодо переселення, були й меноніти, які шукали свободи та прав для своєї закритої етноконфесійної громади. Будучи гарними господарями, які змогли свого часу освоїти болотисті заплави Вісли та цілинні степи Південної України, вони виглядали в очах урядовців із Північної Америки як «потрібні» іммігранти.

Із 1874 р. розпочинається перша хвиля еміграції російських менонітів до Північної Америки. До 1881 рр. з Росії до США виїхало приблизно 10 тис. осіб, а до Канади – близько 7 тис. [23]. Усі вони селилися саме на Середньому Заході. Залізничні компанії Сполучених Штатів, які були на межі банкрутства через брак коштів, розгорнули активну рекламну кампанію з переманювання емігрантів [27]. Пізніше (1874–1875) на умовляння залишитися в США здалися і меноніти, які прибули раніше [26]. Тому багато хто з переселенців, які схилилися до переїзду в Канаду, змінили свої попередні плани й залишилися в Сполучених Штатах.

Канадський уряд виділив менонітам два райони в Манітобі для компактних поселень, на яких були створені Східна та Західна колонії. Східна знаходилася в 30 милях на південь від Вінніпега, головного міста штату Манітоба, а Західна – на кордоні з США, західніше річки Ред-Ривер. За Земельним актом Домініону, прийнятим у Канаді в 1872 р., кожна сім'я, а також чоловік після досягнення 21 року могли вільно отримати грант на чверть секції, а саме на 160 акрів, і протягом трьох років освоїти ці землі. Земельний акт передбачав індивідуальне закріплення гомстеда за певним фермером, але меноніти бажали жити вкупі – це було однією з умов угоди між їх релігійними лідерами та урядом Канади, на що вони мали письмову згоду міністра сільського господарства Дж. Лоу [19]. Щоб урегулювати це питання відповідно до закону, у 1876 р. уряд прийняв поправку до Акту «Act to Amend the Dominion Lands Acts» [14], яка дозволила менонітам жити не на своїх ділянках, а в поселеннях, об'єднавши землі в комунальну власність згідно з добровільною угодою не менше 2/3 власників ферм [29, р. 254]. Таким чином було узаконене створення компактних поселень.

Перші переселенці з Південної Росії в Канаді зіткнулися з новими, але на перший погляд схожими кліматичними умовами. Прерії з їх природним різнотрав'ям були схожі на степи України. Але клімат дещо відрізнявся: узимку в Манітобі панували жорстокіші морози, холодний період тривав довше, а теплий – менше, ніж в Україні, була інша вологість повітря, інший період дощів, більше снігу взимку, а земля була хоч і добре збагачена, але все ж не така, як в Україні, до обробки якої треба було пристосуватися. Агенти та урядовці заохочували переселенців до вирощування злакових, але, знаючи про негативний досвід вирощування пшениці в цьому регіоні, вважали, що місцевість більш придатна до розвинення тваринництва [20, р. 1]. Менонітам з їх багатоголіковим досвідом обробки землі треба було адаптуватися до нових умов господарювання. Взагалі їм було виділено 900 кв. миль землі, із них: 443 кв. милі прерій; 117 – прерій з лісами; 148 – лісів; 193 – боліт [10]. Західні землі були більш придатні для фермерства. Вони належали до відкритих прерій з однотипною, родючою землею. Після обстеження у 1872 р. вона була класифікована. У Східній колонії 34 % землі були віднесені до першого класу, а в Західній – 89 %; до другого класу: в Східній колонії – 49 % та 10 % – у Західній; відповідно 17 % і 1 % землі – до третього класу [16, р. 19–27].

Аналогічний Земельний акт (The homestead Act) був прийнятий у США у 1862 р. Відмінність від Канади полягала в тому, що в Сполучених Штатах фермер, отримавши ділянку, був зобов'язаний жити саме на ній і збудувати оселю. Меноніти у 1873 р. прохали президента У. Гранта надати їм пільги, які б допускали компактне проживання, але сенат США відмовив їм у цьому. У Сполучених Штатах у менонітів була можливість вибору місць для придбання землі. Розглянувши їх, вони обрали Канзас, Небраску і Міннесоту, де їм надали пільги щодо звільнення від військової служби [21, р. 261–263]. Усі три штати являли собою плоску, безлісу з високою травою рівнину, з рідкими річками й струмками. Клімат був континентальний, дуже схожий на клімат Південної України, з якими дощами навесні та спекотним літом, земля – родюча, як в Україні. Більшість новопривулцьців облаштувалися в Канзасі. Однією з причин цього було полегшене добування води. Вода діставалася з колодязів, глибина яких у

Канзасі була найменша порівняно з іншими штатами, і риття коштувало дешевше. Іншою причиною була можливість придбати багато секцій землі в одній місцевості з метою жити поруч. У Канзасі емігранти (858 осіб) з р. Молочної, Александервольської громади (Alexanderwohi), заснували дев'ять селищ у графствах Меріон, Макферсон, Рено і Харві. Кримські меноніти придбали в Меріон 12 секцій і заснували поселення Грюденау, поруч – селище Хофнунгсталь з 13 родинами і Екерт – 30 родин. У графстві Макферсон оселились 373 родини менонітів із Польщі, а 24 заможні родини з Пруссії придбали 77 тис. акрів землі біля міста Ньютона [25, р. 53]. Частина александервольців і пруських менонітів оселилися в Небрасці, у Дакоті – понад 1 тис. осіб [27].

Адаптація до природно-кліматичних умов у цих штатах завдяки їх схожості з кліматом Південної Росії проходила, на відміну від Канади, відносно швидко. Головна перепона в перший рік полягала в облаштуванні тимчасового помешкання для того, щоб зустріти зиму. Цю проблему поселенці вирішили, збудувавши оселі у вигляді напівземлянок зі стріхами [19, р. 270]. Нужденним допомогло грошима Правління опікунів. Згодом, у 1876–1877 рр., замість цих осель меноніти звели будинки, аналогічні залишеним у Південній Росії. Особливе значення в них мала піч, яка знаходилась у центрі оселі й зігрівала весь будинок. Конструкція печі дозволяла ефективно використовувати соломку як паливо, що в умовах безлісої місцевості мало велике значення. Американці, які мешкали поруч, швидко встановили такі ж у своїх оселях [21, р. 271].

Уже в перші роки (1875–1877) колоністи почали отримувати високі врожаї російської пшениці (15–39 бушелів з акра), вівса (20–50 бушелів з акра), ячменю (15–40 бушелів з акра) [25, р. 51]. Пізніше, у 1885–1890 рр., Б. Варкентін (підприємець, менонітський громадський діяч, один із делегатів у Північну Америку в 1872 р.) за завданням уряду США проводив селекційну роботу з понад 300 сортами пшениці з Росії й Туреччини з метою поліпшення врожайності. Крім зернових вирощувалася цукрова тростина на продаж. Вона також перероблювалася на маляр на кількох заводах. У 1876 р. на захід від Грюденау був збудований великий млин (власник – Джакоб Фрізен) [21, р. 234]. Зерно на продаж здавали в бізнес-

центри, які відкривалися майже в кожному поселенні. Цим займалися здебільшого американці. Окрім хліборобства, меноніти розводили сади й висаджували дерева. Вони мали на меті не тільки захист від вітрів і урізноманітнення їжі чи одержання додаткового прибутку від реалізації, але й поліпшення естетичної привабливості селища.

У Сполучених Штатах капіталістичні економічні відносини приводили до бажання стрімкого збагачення. Цим були заражені більшість американців. У міських магазинах і в рознощиків, які приходили в поселення менонітів, з'являлися нові товари, у тому числі велосипеди, візки, музичні інструменти, гарний одяг, сільськогосподарські машини, що приваблювали менонітів, які, збираючи багаті врожаї, тепер були спроможні те все придбати. Це була спокуса для них. Суворе релігійне виховання, обмежуючи надмірність і забороняючи прикраси в одязі й побуті, увійшло в суперечність з бажанням не відрізнитися від американців, особливо в молоді. Досить швидко магазини, спочатку продовольчі (1877 р., власник англієць Т. Холкомб), а потім і промтоварні, увійшли в побут поселень менонітів, навіть таких, як Грюденау, де були особливо суворі традиції. Грюденау – одне з небагатьох комунальних селищ на території США. Для компактного проживання (не порушуючи законів штату) колоністи домовлялися між собою про будівництво декількох будинків на одній ділянці. Господар цієї ділянки натомість міг користуватися орною землею тих, хто збудував будинки на його ділянці. Про суворість законів у Грюденау свідчать такі факти: жінкам не дозволялися прикраси, навіть шнурки на одязі, власник нової дитячої коліски повинен був перефарбувати її в неяскавий колір, щоб показати упокорення [21, р. 276]. Заборонялися велосипеди, музичні інструменти, надмірне скупляння землі, участь у світських виборах. Тільки 10 осіб із Грюденау після трьох, необхідних для натуралізації, років вирішили прийняти громадянство США. Але такий суворий порядок зберігався лише два-три роки. Церква боролася, але поступово повинна була лібералізуватися. До 1900 р. вона втратила багатьох членів. Деякі одружувалися поза церквою, переходили до іншої конгрегації й селилися на окремих фермах. Інші громади, у тому числі Александервольф, адаптувалися до американського способу життя.

набагато швидше, лібералізуючи церковні перепони, але свято зберігаючи рідну мову.

У Канаді адаптація до природно-кліматичних умов через їх суттєву відмінність від умов Південної Росії, віддаленість від населених пунктів і нестачу найнеобхіднішого проходила складніше. У перший же рік колоністи зіткнулися з дуже холодною зимою. Навесні, як тільки розтанув сніг, вони почали обробку землі. Це було у квітні 1875 р. Земля з переплетеними кореневищами різнотрав'я, пересичена вологою, була дуже важка в оранні. Коні, упряжені в плуг, досить швидко втомлювались і ставали. Вони не були пристосовані до важкої цілинної землі. Більш потужними як тяглова сила були воли. За їх допомогою робота поволі йшла. У 1875 р. було освоєно близько 1,5 тис. акрів землі, їх засіяли пшеницею, привезеною з Росії, та житом. Невеликий через малу площу посіву врожай загрожував голодом узимку, тим більше що частину посівів з'їла сарана [33, р. 46]. У цих скрутних умовах лідери переселенців на чолі з Корнеліусом Тевсом і Джекобом Петерсоном змогли здійснити таке: по-перше, організувати взаємодопомогу в проведенні сільськогосподарських робіт; по-друге, умовити уряд Канади надати їм позику. Зробити це було нелегко, бо ніхто не знав їх надійності в розрахунках. Тільки за допомогою менонітів з Онтаріо, які надали гарантії й вексель, уряд виділив 92 тис. дол. [18, р. 2] (за іншими даними – 100 тис. дол.; крім того, ще 50 тис. дол. залучили від приватних позик [15, р. 15]). Гроші меноніти отримали восени 1875 р., що було дуже вчасно. На них вони придбали борошно, яке привезли з Емерсона взимку, а також зерно для посівів, волів і сільськогосподарський інвентар. Усе це коштувало дорого, так, плуг і борона – по 25 дол., цеп, сокира і лопата – разом 30 дол. [7, с. 183–202].

Навесні 1876 р. колоністи засіяли приблизно 3 тис. акрів землі пшеницею українського походження в Східній колонії і 1 475 акрів – у Західній, крім того, приблизно 1 тис. акрів засіяли вівсом [34, р. 7]. Перші врожаї були невеликими, земля не оброблювалася як слід, та й посіви проводилися в неналежний час. У цей період меноніти вимушені були запозичити досвід у місцевих мешканців: по-перше, вони почали посівну пізніше, у кінці травня та в першій чверті червня, коли сонце вже дещо висушило землю, яка

стала легшою в оранні; по-друге, започаткували менш глибоке орання (на 3 дюйми), що зменшило витрати праці, а також сприяло перепріванню торішньої трави. Менш глибоке орання дозволило знову залучити швидших порівняно з волами коней. Таким чином, «важку» землю орали воли, а «легку» – коні. Оскільки врожай був невеликим, зібрали його дідівським способом: скосили косами та серпами, змолотили ціпами, вивіяли за допомогою дерев'яного лотка або лопати у вітряні дні, змолотили зерно на млині. У цьому році вони придбали й налагодили три вітряки в Грюнфельді, Таннау і Ейгенхофі. Крім того, паровий млин був збудований у Рейнфельді. Головним у борошномельній справі був Пітер К. Баркман, який займався цим ще в Росії [30, р. 89]. Ці борошномельні підприємства обслуговували не тільки менонітські колонії, а й прилеглі фермерські господарства. Треба підкреслити, що меноніти відзначалися працьовитістю й умінням швидко самовдосконалюватися й пристосовуватися до нових умов завдяки внутрішній дисципліні та глибокій релігійності. Церква як соціальне формування забезпечувала організаційну структуру більшості громадських сільських справ, включаючи соціальний добробут, а також виносила політичні рішення стосовно відносин із канадським урядом. У 1875–1877 рр. меноніти заснували в Манітобі 26 поселень. Архітектура селищ і будинків була подібна до їх улаштування в Південній Росії з урахуванням місцевих ландшафтних умов і однакового доступу до водних ресурсів. Орієнтація вулиць і будинків була такою, щоб зменшити вплив холодних північно-західних вітрів. Житлові будинки були неоднакового розміру залежно від чисельності родини й матеріального достатку, мали в центрі кухню з піччю й димарем для обігріву обох половин оселі, велику кімнату (вітальню) завжди з боку вулиці, суміжну з кухнею їдальню, спальню й інші помешкання [28, р. 3–5]. Кімнат було чотири, інколи шість або вісім, але як мінімум дві (усі багатофункціональні), у кожній довгій стіні споруди – по двоє дверей. Житло було збудоване з дерева, що утеплювало будову в умовах морозних зим Манітоби, а не із саману, як на Півдні Росії. Для кращого збереження тепла взимку дах робили з очерету або соломи [20, р. 30]. Під двосхилим дахом іноді містилась одна чи дві кімнати в

мансарді з вікнами. До короткої стіни будинку прилягав обман (багатофункціональне приміщення, що слугувало як комора, склад, хлів, навіть місце для відпочинку людей). Біля будинку звичайно розташовувався садок і господарські будівлі, а також невеликий випас для худоби. Усе, разом з будинком, займало площу 10–14 акрів. Цей архітектурний стиль не змінювався аж до кінця ХІХ ст.

Менонітська громада була організована таким чином: поселенці на загальних зборах обирали головного керівника (Oberversteher), а також лідерів поселень – мерів (Schulzen). Головний керівник (Oberversteher) здійснював загальне керівництво, тобто розробляв життєву стратегію громади. Його пропозиції через секретаря доводилися до мерів, які у свою чергу ознайомлювали з рішеннями поселенців. Якщо треба було вирішувати більш важливі питання, то оголошувалися загальні збори мерів, іноді за участю старійшини, на яких ці питання розглядалися і затверджувалися. Лідерами в ті часи були: у Східній колонії – К. Тевс і Г. Вібе, а в Західній – Д. Классен та І. Мюллер. Таким чином, громада існувала на засадах демократії й справедливості.

За переконанням старійшин, переселення в нові, первозданні, малонаселені місця повинне було укріпити віру. Цьому сприяла ізоляція громад від цивілізації (сполучення з іншими поселеннями було ускладнене), труднощі освоєння нових земель та рівні стартові умови для всіх членів спільноти. Тому був застосований принцип рівності під час розподілу землі – у місцях, де ділянки з родючою і бідною землею могли призвести до несправедливого розподілу, вони об'єднувалися з метою або спільної обробки, або повторного розподілу на більш вузькі смуги, але однакової якості. Це було особливо характерне для Східної колонії з менш родючими землями. Завдяки фінансовому фонду (Російський комітет допомоги; скарбник – Джекоб І. Шанц [27, р. 26]) кожні дві малозабезпечені родини на суміжних ділянках могли одержати одну корову, вола або коня для орання землі, хомут, плуг і навіть невелику піч. Треба зазначити, що не всі меноніти потребували матеріальної допомоги. Кляйн-Гемайндська громада (Kleine Gemeinde), яка прибула першою, була досить заможна і не потребувала фінансової допомоги, але наступна група, Бергталер

(Bergthaler), потребувала допомоги, яку й забезпечив Російський комітет [24, р. 6]. Пізніше до цього комітету звернулася й третя група переселенців – Фюрстенландер (Fuerstenlander). Церква, крім загальнорелігійного та політичного керування, в діяльність урядів колоній не втручалася, але була натхненником соціальних заходів [Ibid., р. 5], наприклад організатором (разом з урядом) системи страхування від пожеж. Ця система очолювалася керівником пожежної охорони району. У кожному поселенні призначалися відповідальний (Brandschulze) і три експерти, які оглядали господарства поселенців раз на місяць. Кожний господар повинен був мати довгий гак, драбину, ліхтар і слідкувати за чистотою димаря. Якщо були порушення, його штрафували. Обов'язковим було страхування 1/2 цінностей, але не більше 2/3. Система була простою, ефективною і забезпечувала надання допомоги поселенцям у разі пожеж, які тоді траплялися досить часто. Інша церковна установа (Waisenant) здійснювала захист інтересів сиріт, а також брала на себе функцію ощадного банку, який мав на меті стабілізацію економічного життя. Церква також курувала школи [28, р. 5] і регулювала систему передачі власності на принципах рівноправ'я чоловіка, жінки й дітей. У випадку смерті одного з батьків ферма передавалася іншому або одному з дорослих синів. Ця система зберігала землю нерозділеною в родині й була прийнята ще в Південній Росії [6, р. 111]. Передача власності проходила відкрито, з участю всіх спадкоємців, але не була узаконена без підпису церковного старійшини. Така ж система діяла і в США [25, р. 52]. Громадсько-господарські роботи (будівництво та ремонт шкіл, церков, шляхів і т. д.) розподілялися рівномірно на всіх господарів, пропорційно наявній у власності землі. Цей тип сільської організації створив систему цінностей із суворим соціальним контролем.

Меноніти в ті роки розуміли: щоб освоїти всі належні орні землі, треба застосовувати сучасні сільськогосподарські машини і обладнання, але колонія постійно відчувала брак готових грошей. Крім того, їм треба було придбати необхідні побутові речі й сплачувати за кредитами. Тому колоністи наймалися на будь-яку роботу в міжсезонний період для того, щоб заробити додаткові гроші.

У 1877 р. колоністи продовжили заснування поселень на Заході, де густота населення швидко зростала за рахунок переселенців зі Східної колонії і емігрантів–новоприбульців і досягла 900 сімей [28, р. 7]. Зросла також площа посівів – до 8 300 акрів. Крім пшениці, вівса і ячменю, адаптованих менонітами до умов Манітоби в 1875–1876 рр., а також картоплі значну площу зайняв льон (табл. 1).

Настрій поселенців, на відміну від минулих років, коли панували зневір'я, песимізм і розгубленість, змінився на краще. Вони відчули позитивні результати від своєї праці; поліпшився побут; розширення посівів дозволило започаткувати жнива п'ятизубцевими жниварками, що збільшило довжину прокоосу до 5 футів (приблизно 1,7 м); продовжувалося будівництво, розширювався борошномельний бізнес. У 1877 р. вони зібрали близько 35 тис. бушелів пшениці, 2,8 тис. бушелів вівса, близько 9 тис. бушелів ячменю, більше 9,5 тис. бушелів картоплі і вперше задовольнили річні потреби громади в продовольчому зерні (потреба в хлібі становила 33,5 бушелів пшениці, крім іншого зерна й картоплі [15, р. 14]). Вони також збільшили поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі тяглових волів і коней (табл. 1), потреба в яких постійно зростала.

Генерал-губернатор лорд Дюфферін, побувавши в Східній колонії у 1877 р., був приємно вражений досягненнями менонітів у сільському господарстві й побутовому влаштуванні і відзначив це: «З превеликим задоволенням я подивився на ваші поселення, ваші зручні ферми і господарські будівлі, які з'явилися казково на цій землі, це доводить те, що ви є добрими господарями і маєте високий стандарт внутрішнього комфорту» (переклад наш. – *О. Х.*) [20, р. 361–362].

Кооперація була дуже розвинена в перші роки. У менонітів були спільні луки, випаси, ліси, склади, а крім того – великі молотарки, які обслуговувалися колективно, оскільки приводились у дію 10–12 волами, пізніше почали використовуватися парові молотарки, де працювали одночасно 20–23 особи. Із самого початку Західна колонія окреслила свою економічну стратегію у вирощуванні зерна. Уже в 1878 р. вони продавали надлишок до Вінніпега й Емерсона. Але Вінніпег як торговий центр був далеким для Західної колонії, і такими центрами невдовзі крім Емерсона стали Нельсонвіл і Маунтінсіті.

Статистика досягнень у сільському господарстві Західної колонії у 1877–1881 рр. [11, р. 40]

Рік	Оброблені землі (акрів)	Пшениця (бушелів)	Овес (бушелів)	Ячмінь (бушелів)	Картопля (бушелів)	Їньон (бушелів)	Поголів'я худоби		
							коні	воли	корови
1877	8 306	35 058	2 782	8 969	9 649	280	128	1 067	1 104
1878	10 470	125 509	20 009	21 017	42 036	5 124	362	866	1 676
1879	14 336	127 407	48 884	34 689	31 180	6 884	718	930	2 059
1881		211 343	115 160	67 162	35 050	56 842			

До 1880 р. меноніти не займалися комерційними справами й самі не торгували, а делегували це більш звичним до цього англосаксам. З 1877 р. в Блюменорті почав діяти великий млин [28, р. 7] (за іншими даними – з 1879 р. [32, р. 1]), який забезпечував колонію борошном. Кожне господарство мало декілька корів, коней, волів і птицю для своїх потреб, але скотарство як економічний напрямок у колонії в 1875–1880 рр. ще не розвинулося.

Економічний розвиток Східної колонії у 1876–1880 рр. проходив повільно. Це обумовлювалося наявністю значної кількості непридатних земель від Грюнфельда до Бергсельда. В інших місцях родюча земля також чергувалася з непридатною для посівів злакових. Лише деякі з поселенців обробляли більш ніж 100 акрів, і дуже мало менонітів придбали додатково землю. Середній розмір землеволодінь у колонії складав 170–180 акрів. У цих умовах було важко розраховувати на високі доходи від вирощування зернових. Про це свідчать такі дані 1886 і 1891 рр.: середній збір зерна по колонії був у 1,5–2 рази нижчий, ніж у цілому по провінції [30, р. 119]. Не було підстав розраховувати на підвищення врожаю і надалі. Вирощувалися здебільшого пшениця на продаж, овес і ячмінь. Овес і ячмінь майже повністю споживалися в колонії. Картопля, боби та гречка вирощувалися тільки для своїх потреб. Малорентабельність вирощування зерна змусило поселенців вирівнювати бюджетний баланс за рахунок розведення худоби. Майже кожна родина мала 3–4 корови і декілька свиней. Частина з них ішла на продаж. Через це середня кількість худоби на родину в Східній колонії була більша, ніж в інших частинах провінції. Однак ніхто не намагався спеціалізуватися на скотарстві. Декілька господарів займалися вівчарством із метою отримання вовни, володіли 200 вівцями, але в цілому по муніципалітету їх поголів'я не мало великого значення. Меноніти тримали й іншу худобу і птицю. Продаж телятини і птиці давав істотну частку доходів для родини. Воли були необхідні аж до 1891 р. Коні використовувались переважно на півночі – для транспортування товарів до Вінніпега. До 1890 р., коли «важкі» цілинні землі були здебільшого зорані, використання коней замість волів у процесі обробки землі збільшилося (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість худоби в Східній колонії в 1886–1900 рр.

Рік	Коні	Воли	Бици	Корови	Вівці	Свині
1886	731	592		1 334	1 258	1 484
1891	971	893	47	1 983	2 258	597
1900	1 736	204	73	2 730	1 255	1 740

Низький прибуток від сільського господарства змушував до пошуку інших шляхів заробітку, наприклад лісорозробки та розпилю на деревину. Майже весь добутий ліс використовувався колонією для будівництва, що дозволяло заощаджувати кошти за рахунок зниження витрат із доставки лісу з інших регіонів. Ці роботи проводилися взимку, а не під час польового сезону. Надалі виробництво деревини розширювалося. У 1891 р. у Стейнбаху працювала лісопильня, здатна розпилювати 2 700 м деревини за день. Постійний прибуток давав продаж овочів, яблук і масла у Вінніпег або агентам у Нівервілі й Оттебурні, а також борошномельний бізнес.

Це різноманіття видів діяльності вказувало на те, що не було жодного напрямку, який би дозволив стабілізувати розвиток економіки колонії. Водночас зростання населення у Вінніпезі сприяло розширенню ринку харчових продуктів, у тому числі сиру. У 1879 р. в Стейнбаху з'явилася перша в Східній колонії сироварня. Поступово фермери усвідомили можливість отримувати дохід протягом усього року за рахунок молока, яке йшло на виробництво сиру. У 1890-х рр. зростання споживання молока сироварнями привело до збільшення поголів'я корів і дозволило визначити специфіку розвитку колонії. Проте багато менонітів Східної колонії до 1880 р. були розчаровані низькими врожайми й перебиралися до Західної колонії, де оселялися не тільки в селищах, а й на окремих ділянках, стаючи самостійними фермерами. Здебільшого вони були з громади Бергталер.

У 1874–1878 рр., коли меноніти перебралися до Канади, прерії Манітоби й усі північно-західні території були майже незаселені, і

експеримент, який уряд Домініону здійснив за допомогою цього переселення, повинен був стати взірцем успішного влаштування в диких степах для наступних емігрантів. Так і сталося. Саме меноніти, освоюючи Захід, проклали шлях для переселенців з більш високими життєвими потребами. Інші піонери не витримували випробувань тяжкою працею, холодом і голодом, залишали гомстеди і виїжджали в пошуках більш комфортних місць [4, с. 65]. Це відбувалося пізніше з шотландцями, які не змогли освоїти землі в Манітобі й Асінобойні наприкінці 1880-х рр. Серед ісландців, які оселилися в Гімлі (Манітоба), не всі витримали випробування перших років, і більшість перебралися до інших районів [8, с. 179]. На цьому фоні меноніти проявили себе стійкими до всіх життєвих скрут. Немає свідчень про те, що хто-небудь із них не витримав суворих випробувань і в 1875–1878 рр. переселився в інші, більш обжиті місцевості або міста. Була лише природна втрата населення через старість і хвороби. Тому можна стверджувати, що всі меноніти адаптувалися до природно-кліматичних умов Манітоби, змогли пристосувати до цих умов низку сільськогосподарських культур, які ніколи тут не вирощувалися, і забезпечити себе продовольством і всім необхідним для повноцінного життя. Це був період згуртування менонітів усіх конгрегацій в умовах необхідності освоєння нових земель, адаптації до нелегких природних умов за мінімальної допомоги з боку уряду Канади.

Після еміграції менонітів у Північну Америку в 1874 р. канадська й американська групи опинилися в різних адаптаційних ситуаціях: у США природно-кліматичні умови були звичні для життя й ведення сільського господарства, а розвинені шляхи сполучення сприяли тісному спілкуванню з іншими етнічними групами; у Канаді природні умови були більш суворі, що вимагало більших зусиль і витрат для налагодження побуту і ведення сільського господарства. Міжетнічні відносини зводилися до спілкування з нечисленними англосаксами (13 родин) біля східного кордону Західної колонії, рідкими поселенцями в районі Пембінських пагорбів і з метисами, які перебували в депресії після подій 1870 р. Тому в 1874–1880 рр. колонії в Канаді розвивалися, по суті, в умовах ізоляції.

Уряд Канади надав менонітам право самоврядування й комунального устрою поселень, що 1875–1878 рр. допомогло поселенцям об'єднатися і сприяло розвитку обох колоній. Ставлення уряду США до прагнення менонітів оселитися спільно було негативним, що призвело до розосередження поселенців, але сприяло встановленню відносин з іншими етнічними групами, ознайомленню з їх побутом і прагненнями. Через це в менонітів з'явилося бажання не виділятися своїм одягом серед населення інших національностей, мати потрібні речі, не схвалені церквою. Це викликало напруженість відносин, лібералізацію поглядів стосовно церковних заборон і згодом самої церкви, а загалом сприяло прискоренню процесу адаптації у світі капіталістичних відносин.

Церковний вплив на життя колоністів у Канаді в 1875–1880 рр. не змінився і мав позитивний об'єднувальний ефект.

Економічні досягнення менонітів у галузі сільського господарства в Канаді – це насамперед освоєння методів, здобуття досвіду, який дозволив виявити можливість і доцільність вирощування пшениці в умовах Манітоби, зробив цю галузь економічним пріоритетом штату. Наступною їх заслугою стало освоєння вирощування льону, культури, що ніколи раніше не зростала на землях Канади, а також кавунів, динь і соняшника. У Сполучених Штатах досягненням менонітів стало широке використання російської озимої пшениці, найкращі врожаї якої були отримані на Середньому Заході у 1875–1880 рр.

Проведене урядом Канади заселення Манітоби менонітами було першим масштабним експериментом з освоєння диких терен Середнього Заходу, який повинен був стати взірцем для наступних емігрантів. Наполегливість менонітів у подоланні труднощів дозволила їм пристосуватися до незвичних умов, забезпечити себе всім необхідним для повноцінного життя, побудувати першу інфраструктуру. Саме меноніти проклали шлях, стали прикладом для наступних емігрантів з більш високими життєвими потребами й цим справдили сподівання уряду Канади.

Бібліографічні посилання

1. *Бабкова, В. Ю.* Социальная и хозяйственная адаптация меннонитов к условиям Северного Кавказа в 60-е годы XIX – начале XX вв. [Текст]: дис. ... канд. ист. наук / В. Ю. Бабкова. – Ставрополь, 2008.
2. *Безнос, А. И.* Социально-экономическое и общественно-политическое развитие немецких поселений Юга Украины в начале XX века [Текст] / А. И. Безнос // Вопросы германской истории: сб. науч. ст. / С. И. Бобылева (отв. ред.) [и др.]. – Д., 2000. – С. 117–127.
3. Конституции государств Американского континента [Текст]: в 3 т. – М., 1959. – Т. 2.
4. *Марунчак, М. Г.* Історія українців Канади [Текст]: в 2 т. / М. Г. Марунчак. – Вінніпег, 1991. – Т. 1.
5. *Осташева, Н. В.* На переломе эпох... Меннонитское сообщество Украины в 1914–1931 гг. [Текст] / Н. В. Осташева. – М., 1998.
6. Очерки истории немцев и меннонитов Юга Украины (конец XVII – первая половина XIX в.) [Текст] / под ред. С. И. Бобылевой. – Д., 1999.
7. *Панкратов, А. И.* Эксплуатация земельных фондов Западной Канады «Обществом канадской тихоокеанской железной дороги» в конце XIX – начале XX вв. [Текст] / А. И. Панкратов // Из истории нового и новейшего времени: сб. тр. – М., 1973. – С. 183–202.
8. *Сыч, А. И.* О роли славянской иммиграции в освоении Канадского Запада. 1896–1914 [Текст] / А. И. Сыч // Американский ежегодник / под ред. Н. Н. Болховитинова. – М., 1989. – С. 174–189.
9. *Тишков, В. А.* История Канады [Текст] / В. А. Тишков, Л. В. Кошелев. – М., 1982.
10. *Ткаченко, О. Є.* Природно-географічний фактор як привід до переселення менонітів в Канаду в 70-х рр. XIX ст. [Текст] / О. Є. Ткаченко // Вопросы германской истории: сб. науч. ст. / С. И. Бобылева (отв. ред.) [и др.]. – Д., 2008. – С. 222–229.
11. Annual Reports. Department of Agriculture and Immigration [Text] // Ens, G. J. Volost and Municipality. The Rural Municipality of Rhineland, 1884–1984 / G. J. Ens. – Manitoba, Ca., 1984. – P. 40.
12. Brothers in Deed to Brothers in Need a Scrapbook about Mennonite immigrants from Russia. 1870–1885 [Text] / compl. and ed. by C. Hiebert, B. Newton. – KS, 1974.
13. *Frank, H. Epp.* Mennonites in Canada, 1786–1920. The History of a Separate People [Text]: in 3 vol. / H. Epp. Frank. – Toronto, 1974. – Vol. 1.

14. Homestead Act: Primary Documents in American History [Electronic resource]. – Спосіб доступу: URL: <http://www.loc.gov/rr/program/bib/ourdocs/Homestead.html>. – Загол. з екрана.

15. *Klippenstein, L.* David Klassen and the Mennonites (We built Canada) [Text] / L. Klippenstein. – Agincourt, Ca., 1982.

16. Land Office, Winnipeg, Report of Willam Burke, D. L. S. [Text] // Warkentin, J. The Mennonite Settlement of Southern Manitoba / J. Warkentin. – Stainbach, Manitoba, Ca., 2000. – P. 19–27.

17. Mennonite historical Atlas [Text] / by W. Schroeder, H. T. Huebert. – Winnipeg, Cd., 1996.

18. Pioneers in Manitoba [Text] // Mennonite mirror. – 1974. – Jan. – Febr. – P. 2–3.

19. Privileges granted by the Canadian Government to prospective Mennonite Immigrants in a Letter by the Secretary of Agriculture dated July 26, 1873 [Text] // Sources on Mennonite Immigration from Russia in the 1870's. / ed. by dr. E. Corell. – Goshen, Indiana, 1950. – P. 3–4.

20. Reflections on our heritage. A history of Steinbach and the R. M. of Hanover from 1874 [Text]. – Ca., Manitoba, 1990.

21. Settlement of the Krimmer Mennonite Brethren at Gnadenau, Marion County [Electronic resource] / by A. Pantle. – 1945. – Febr. – Vol. 13, № 5. – P. 259–285. – Спосіб доступу: URL: http://www.kancoll.org/khq/1945/45_5_pantle.htm. – Загол. з екрана.

22. Sources on Mennonite Immigration from Russia in the 1870's. [Text] / ed. by dr. E. Corell. – Goshen, Indiana, 1950.

23. The Mennonite Encyclopedia [Text]: in 4 Vol. – Hillsboro, Kansas, 1955. – Vol. 1.

24. The Mennonite mutual aid in Canada, 1860–1890: the Mennonite Union of Help and the Russian Help Committee [Text] // Mennonite life. – 1999. – Sept. – Vol. 54, № 3. – P. 6.

25. The Mennonite Settlement at Kansas 1877 [Text] / by T. D. Shmidt // Ibid. – 1970. – Apr. – P. 51–53.

26. The Mennonites come to Kansas [Electronic resource] / by K. Bailes. – Спосіб доступу: URL: http://www.americanheritage.com/articles/magazine/ah/1959/5/1959_5_30.shtm. – Загол. з екрана.

27. The Migration of the Russian-Germans to Kansas [Electronic resource] / by N. E. Saul. – Спосіб доступу: URL: <http://www.swissmennonite.org/index.html>. – Загол. з екрана.

28. The Rural Municipality of Rhineland, 1884–1984 [Text] / ed. by G. J. Ens. – Altona, Manitoba, Ca., 1984.

29. Village Agreement of Neuenburg [Text] / Public Archives of Canada: Settlement and Ethnic Groups Collection// The Rural Municipality of Rhineland, 1884–1984 /ed. by G. J. Ens. – Manitoba, Ca., 1984. – P. 254.

30. *Warkentin, J.* The Mennonite Settlement of Southern Manitoba [Text] / J. Warkentin. –Manitoba., 2000.

31. *Wiebe, G.* Causes and History of the Emigration of the Mennonites from Russia to America [Text] / G. Wiebe; transl. by H. Janzen. – Manitoba, 1981. – (Documents in Manitoba Mennonite History; № 1).

32. Windmills in Early Manitoba Communities, 1876–1924 [Text] / by J. E. Peters// Mennonite historian. – 1986. – June. – Vol. 12, № 2. – P. 1–2.

33. Working papers of the East Reserve Village histories, 1874–1910 [Text]. – Manitoba, C., 1990.

34. 1874–1974. Pioneers on Prairie land // Mennonite mirror. – 1974. – Jan. –Febr. – P. 7–10.

Надійшла до редколегії 01.04.09